Вже літо википіло, як вода в казані.

Зелень, що все літо насочувалася з нетрів землі в дерева та зело, тепер наче виціджувалась назад, у землю.

Сонце стало тлустим і ледащіло в небі. Навіть птиці більше ходили, ніж літали. А коли й злітали, то колували знічев’я, лінькувато, наче лише для того, щоб не забути льоту. Бо вони вже давно висиділи пташенят, навчили їх усьому, чому могли навчити, і в їхньому тілі облігся куняючий спокій та вколисуюча, плитка безцільність. Вони прнуро походжали по вилинялих стернях, зупиняючись лише біля тих зернин, які самі пнуться в очі, та й то дрвго роздумували — клювати їх чи йти далі.

Старий клен на нашому подвір’ї, що все літо беріг під собою затінок, одного ранку, якось одразу, став прозоріший, і промені вже не ламались, пронизуючи його аж до землі. Листки безвільно поопускались, як долоні, що тягнулись комусь назустріч, але їм так і не подано руки.

Наша бабця все літо просиділи на ослоні під кленом, цілоденно ганяючи мух. А оце вже перейшли під вікно, на осоння, й не просили виламати їй гіллячку, щоб колошкати в’їдливу мушву. Від цієї переміни наше подвір’я стало наче й не нашим, почужішало й втратило затишок. Воно мені чомусь здавалося током, на якому ще вчора гула молотьба, а сьогодні лише бовваніють скирти соломи, копички трини та порожня барилка з-під води.

Кури, що весь час налазили в сіни, як тільки не прихилиш дверей, тепер сокотали на городі, обдзьобуючи то підгнилу картоплину, то опале яблуко. Курчата, виведені двома квочками, вже розділились на курочок та півників, і тепер мама знала, яких різати, а яких залишати, але всі вони часто вилазили на хлів і з гортанним кирчанням кидалися звідти, щоб трохи пролетіти в повітрі.

Мій старший брат знову не вступив до інституту, але цього разу привіз із міста маленького приймача, що грає і в хаті, й на вулиці, то я радий, що він повернувся. Брат щовечора ходить у кіно, і, коли воно нецікаве, то Лаврін голосно вмикає приймача, знаходить музику— і тоді всі висиджують до кінця. Раз навіть кіно скінчилось, а всі ще сиділи й слухали музику.

Лаврін допізна з хлопцями ходить по селі, але ми з мамою вийдемо на подвір’я і одразу знаємо, в якому він кінці, бо там радіо голосно грає.

Він тепер на роботу не влаштовується, бо швидко до війська піде служити. Навіть бабця кажуть, щоб він відпочив трохи від тих наук і від роботи.

Позавчора Лаврін їздив у район і повернувся звідти голомозо пострижений. Щоправда, купив собі сірого кашкета й тепер не скидає його. В кашкеті й вечеряти сів, а бабця дотягнулись рукою й зняли. Як побачили Лавріна таким, то всю ніч проплакали в себе на лежанці. Я кілька разів підходив, щоб заспокоїти, але вони рукою починали мені гладити кібчика — від того я губився й не знав, що сказати, бо мені теж хотілось плакати.

А мати тепер щоранку, перед тим як іти буряки копати, різала півника. Ловила його вдосвіта в курнику, поки ще кури не повиходили, й коли ми з Лавріном вставали — казанчик зі смаженням уже стояв у сінях, загорнутий у стару куфайку, якою бабця вночі ноги накривають.

Бабуня всі роки наче мене більше любили, бо я трохи дрібним удався, а оте трикляте ластовиння ніяк із лиця змити не можу.

А оці дні — то наче й немає мене, весь час до Лавріна говорять, навіть посилали мене до лавки, щоб йому пряників купив (я, звичайно, по дорозі сам одного з’їв).

Учора листоноша приніс їм пенсію за сина Дмитра (на війні він убитий) — дванадцять карбованців і тридцять сім копійок, то всі гроші відразу Лаврінові оддали, щоб тратив, як захоче. Він і фітькає їх: якогось одеколону купив, аж голова від нього паморочиться. Цигарок набрав у ненашій коробці та пива понаносив додому в пляшках (як він його п’є? Таке ж гіркуще! Я після того, як скуштував, — чотири ложки цукру з’їв, щоб забути). Ще купив Гальці сусідській голубі пацьорки, але нащо було їх ховати аж під матрац? Таж і так усі знають (і я, і мама, і бабця), що він їй листи пише, хоча вона по сусідству з нами живе й говорити можна навіть крізь відчинені вікна.

Мені завжди аж смішно було, коли бачив, як Лаврін стежкою до нужника йде, а тут раптом десь Галька на подвір’ї в себе вихопиться, то він одразу на грядку заверне й ще зелений часник починає висмикувати. Наскубе й півоберемка свині викине. А мама тоді з другим нашим сусідом, пияком Іваном Когутом, свариться, що то він на заїдок до горілки поночі грядку витовк. На Гальчиного тата вона ніколи поганого не думає, бо він такий добрий, що хоч до рани його прикладай. Якось всилив поросяті дрота в ніс, щоб не рицькало в стайні. Встромив, а потім радився з сусідами, що це ж, напевне, болить, то розкрутив дрота й вийняв.

Дядько Сазонт добрий такий, що й бджоли те відчувають: він іде в райцентр, то кілька бджіл за ним летять. А як цього літа в лікарні лежав за десять кілометрів од нашого села, то бджоли по черзі в його палаті всі дні гуділи, що він і закурити через те не міг.

І тепер, коли мама вранці ріже півника, дядько Сазонт тікає до себе в хату. Коли мама каже про це, то очі її лагідно вужчають і пильніше до Лавріна в ту мить додивляються, а вік червоніє й за цигарку хутко береться.

Вже голова колгоспу з рахівником прямо під ворота підвезли Лаврінові рудого чемодана — у нас всім так дарують, коли до армії йдуть. Рахівник на чемодан поклав відомість, дав Лаврінові ручку, щоб

розписався, що таки справді взяв, а тоді голова потиснув йому руку й побажав швидкого повернення в колгосп. Голова вголос пошкодував, що Лаврін іде до армії в такий гарячий час, навіть гарних проводів справити не можна, бо всі на буряках...

Але мама таки виписала в колгоспі молодого баранчика, щоб справити проводи. Мама виписала, а я йду по нього на вівчарню.

Вчителька мене навіть із уроків відпустила для того, тільки наказала: поки я того баранчика вестиму, — затямити, що слово баранчик пишеться без м’якого знака. А Іван Круць із першої парти, недорікувато хихочучи, докинув, щоб я заодно вивчив різницю між баранчиком та овечкою... Той Круць завжди щось бовкне, аж нам усім перед учителькою встидно.

Зучора я собі повідця приладнав гарного — шматок гнота відрізав із того клубка, що на ньому шмаття сушиться, — і оце вже йду аж ген, на вівчарню, що за селом.

День довкола мене якийсь круглий, наче я йду всередині величезної надутої кульки з голубої гуми. Але все таке легке, далеке й прозоре, що здається, ніби зараз шмагане дужий вітер — і нас разом із днем понесе по оцих осінніх полях у безвість, аж за райцентр. Тому я виймаю з кишені гнотяну ув’язь, щоб, коли нас понесе, можна було б зачепитися нею за якесь дерево чи за телеграфний стовп.

На втовченій дорозі ще інколи трапляється розсипане зерно, але воно втолочене в землю, а не посіяне в неї, то ніколи й не проросте. Десь згодом залопотять дощі, розквасять дорогу, колеса та копита вимісять її, але вона ніколи не вродить, бо не має спокою. Он поле аж до весни на силі збиратиметься, щоб кожну рослину вигойдати, а дорогу весь час лише б’ють і мучать. Від неї навіть потом пахне. По ній вже так багато ходили та їздили, що вона моїх кроків, напевне, й не відчуває, як

віл не відчуває ласки, коли його гладять по тому місці, де ярмо мозолі натерло. Але я все-таки йду легенько, ступаю тихо, щоб їй не боліло.

Ач, і не спам ятався, як на горб вийшов, тепер ще вниз — і вже вівчарня. І вітер уже не вітром пахне, а овечиною, стайнею, навіть влежаним бабиним кожухом. При згадці про кожух у мене під язиком прокинувся присмак. Лаврінового пива, котре я куштував із пляшки.

Дорога стала брижиста, посічена дрібними ратицями, наче віспою побита. Я пильную за своїми кроками, бо частішають затвердлі овечі бібки й на них можна посковзнутись, як на розсипаному горосі.

Овець ще не виганяли на пашу. Дядько Мефодій (він за головного на вівчарні) повів мене на обору, де здучкувалися в купу ягнята, і показав пальцем на одне сивеньке, що дивилося здивовано на нас. Та ще й додав: "Бери, бери. З нього, синашу, тобі, й комір парубоцький ще буде. Різати вже його треба, бо переросте, й пропав каракуль — хіба на кожух піде. Не сумлівайся, бери на очкур, бо переросте. Він уже й сам на тебе дивиться. І бігом, бо переросте..."

Я розписався на папірці, що взяв баранчика. Перевірив, чи не зробив помилки у своєму підписі, а тоді побачив, що дядько Мефодій написав "бараньчика" — з м’яким знаком.

— А вчителька нам казала, що баранчик пишеться без м’якого знака...

— Головне, що ти його взяв. І — баранчика, а не овечку. Веди, бо на очах переростає...

Легко було йому сказати: веди, а баранчик уперся й стоїть, наче в землю вріс, лише напинає шию, коли я за очкурик тягну. Вже й кликав, і підштовхував іззаду — поступиться крихту та й знову стоїть.

Тоді я його на руки взяв. Пручається, але несу. Блеє і норовить голову до обори повернути, але несу. Таки затяжкенький, але несу... Мотузочок по землі делембається, я іноді ногою на нього наступаю, що мало не впадемо з баранцем, але вівчарня вже за плечима.

І до запаху його звик: трохи молоком овечим, а більше перепрілими солом’яними переїдами і трохи чимсь кислим — може, й мелясою.

Прямо перед носом у мене — його скульбачена спина з лискучою, аж різь в очах, покрученою вовною, наче то хтось навмисне сидів і руками те поробив. Вже в тому місці, де ми торкаємось один одного, — сорочка мокра. Та ще трохи пронесу, щоб од вівчарні далі було.

Лоскоти в долоню залізли, бо він дихає якраз на неї. От засміюся зараз од того... Але чую — великому пальцеві руки дуже тепло й ще лоскотніше стало. А, це він його собі до рота взяв і язиком ворушить. От же видумав. Та Ще й прицямкує, наче йому мій палець смачний. Знав би, то хоч цукром посипав удома...

Хочеться вийняти, бо я ж обманюю його тим пальцем, але якось не випадає. А то ще подумає, немов мені пальця для нього шкода, най буде.

Ратички в нього маленькі й нові зовсім, аж наскрізь просвічуються. І вуха ще прозорі, аж прожилки видно, як на жовтому листку.

Ну, я вже зовсім стомився. Давай я тобі в лісосмузі листячка насмикаю, воно смачніше, ніж мій палець. Якби я знав, що ти такий ласий смоктати, то вчора у лавці цукерок "подушечок" купив би.

Опустив я його на землю, а він пальця все одно не відпускає. Відступаю, а він за мною дибуляє. "Та відпусти ж мені пальця, мама його перцем посипала, щоб я не брав до рота..."

Тільки-но він був прив’язаний до мене за палець, а тепер — за повідок.

На придорожнях трава витовчена до корінців, бо ж тут часто овець гонять, а лісосмуга аж по той бік горба, то не маю зараз йому що дати. А він — то пройде трохи, то зупиниться, наче щось забув і роздумує, чи не повернутись.

Чогось він мені весь час шапку нашого директора школи нагадує, навіть кортить сказати: "Добрий день, Юрію Костьовичу!"

У лісосмузі він трохи поялозив два листочки дубових, але не з’їв. Я тепер пальці ховаю від нього, щоб, бува, знову не вхопив, бо тоді спробуй забери в нього. Не захотів його через село гнати, пішли поза городи.

Стрівся з дідом Юхимом — мішок із буряковою гичкою аж до землі його пригнув. "О, — каже, — і баранина свіжа, і комір такий, що й до грубої шиї підійде..." Від того я аж став поміж баранчиком і дідом, але він уже покахикав собі далі.

І чого вони всі уцінипились в нього? Комір. Баранина... А, таж Юхим першим різником у селі був, а тепер, кажуть, сили не має й на курча.

Оце вже наш город, баранчику. У нас із тобою є бабця Ксеня. Щоб ти не дивувався, коли почуєш, що вони кажуть на мотоцикл — "мумціплет", а назву нашого райцентру Крижопіль вимовляють так, що я тобі й встидаюся переказати.

Ввечері з роботи прийде наша мама, то тільки ступить у двір і одразу: "Чи ви живі, чи здорові, всі родичі бурякові?!" Так і знай, що то вже наша мама.

А як закрутить тобі в носі від одеколону та цигарок — поблизу наш Лаврін. А якби ще радіо залепетало — навіть не задумуйся, що то він. Він на цьому тижні до армії піде. Проведемо його, добре?

Баранчик кумедно витягує шию й тримає мене в своїх очах, а мені здається чомусь, що я веду його не на очкурі, а він прив’язаний на ті слова, що я йому казав щойно. Але то неправда, бо ж мої слова брехливі: ти ж не зможеш провести Лаівріна. Наш кіт-злодіюка, що половину курчат з’їв, і то зможе, а ти...

Що він про мене подумає, коли побачить, що до нього дядько з ножем ітиме? Може, подумає, що йому хочуть бурячини накришити?

Чогось мені страшно вести його додому. Я б і випустив, але ж де він подінеться? Якби до дядька Сазонта пішов, той би не зарізав. А шапку мені Лаврін із армії принесе, комір біля бунди в мене фабричний, його можна перешити до нової. Те, що вирахували з мами за баранчика, я б відробив улітку, пасучи череду. Вже й повідець сам із рук випав: ну тікай же, дурненький! Я буцім побіжу за тобою, але не дожену. Тікай!

Але він ще ближче підходить і в ногу мене дуцкає. Ну тікай, я ж прошу тебе... Бачиш, уже навіть сам від тебе тікаю. Справді, йду від нього до хати, але ж чую, він дріботить ногами позад мене й спотикається, бо на гніт наступає. Я — навтьоки, а він ну просто під ногами плутається й не дає мені тікати.

Та вже й подвір’я — нікуди бігти. Радіо чути — то нашого Лавріна. Бабця кашляють, кури воду п’ють — теж наші. А він раптом зупинився, наче нашого подвір’я злякався. Я його гладити почав та вспокоювати, а заодно й сам заспокоївся.

Ану, думаю, підемо до дядька Сазонта та порадимося з ним. Беру баранчика на руки — й до дядька Сазонта: он він соняшники на рядні

вимолочує під хатою. Ногами притримує, а рукою гамселить, бо в нього правиці немає.

Вповів я йому все, як собі самому, соняшники пообіцяв вимолотити, по цигарки до лавки бігати, в його кота грудомахи не кидати та сільце не давати ставити хлопцям на його голубів. Та ще й баранчик до нього якось так підійшов і подивився в очі, наче теж щось пообіцяв. Що саме — я не знаю, але дядько, либонь, зрозумів, бо осміхнувся й перестав бияком цюпати:

А я куплю його у вас. М’яса на проводи дістанемо в Івана Гуйвана, він кабана завтра заколе, — й баранчика рукою гладить.

Мені все одно страшно, дядьку…

То бери й молоти соняшник, а я вже йду до Івана умовитись…

Витовкаю соняшникові тарелі, і насіння вицвіркує на рядно. Баранець спершу боявся бучка в моїх руках, а тепер звик. Підійшов, зібгався в кульбак і ліг біля мене.

Іноді я зводжусь на ноги, бо мліють від сидячки, і бачу бабцю під вікном. Вони непорушні, наче дослухаються до Лаврінового приймача, але я знаю, що вони просто силу зберігають, аби потім до хати зайти. Бабця не люблять радіо, кажуть, що воно може про війну оповістити.

Вже й Галька з контори колгоспної на обід прийшла. Я її трохи не люблю, що вона нашим Лавріном крутить, як вода млиновим колесом, але розповів їй про баранчика. А вона, й не дослухавшу мене:

— Твій Лавровий Листочок мене сьогодні просить у кіно з ним піти. То я паки піду, і будь певен, що він відмовиться від баранини на своїх проводах, — і, млосно потягнувшись, наче після сну, пішла до хати.

Мене зло взяло, що вона так воду варить із Лавріна та ще й прозивається притому. Зло, що він більше слухає її, ніж нас усіх дома. Хотів відмовитись від її помочі, але баранчик саме звівся на ноги, і я передумав.

...На проводах у Лавріна грали гармошка й радіо, а потім були співи.

Хтось нагадав про нашого тата, що покинув нас і поїхав до Сибіру, — мама з бабцею плакали.

Потім знову грала гармошка. Лаврін танцював із Галькою, а дядько Сазонт — із нашою мамою, при танці в нього розделембувався в боки порожній рукав і хльоскав то Гальку, то Лавріна по лиці.

Петро Когутів, що тільки-но прийшов із армії і ще форсив по селі червоною смужкою на погонах, уже нічого не розповідав про службу, бо впився.

Я взяв окраєць хліба зі столу, щоб понести баранчикові до хліва. Бабця помітили те й підкликали мене до себе:

— Дивись, щоб той хліб у горілку не був умочений, — і беззвучно всміхнулись мені. Вперше за ці дні осміхнулись і погладили мене по чуприні, наче обмацували, чи я не обстрижений...

Коли повертався з хліва, де баранчик уже ласував хлібом, Лаврін стояв під кленом, а Галька сиділа на лавчині.

Нічний вітер здував із клена листки, як пух із кульбаби.

З розхилених вікон витікала на подвір’я притишена пісня про те, що краще було б і не ходити і, тим більше, — не любити було б краще...

Вітер зачепився за гілляччя клена...

Різноголосо тенькнули чарки в хаті. Запала тиша, напевне, зараз пили, і я почув, що Галька голосно плаче під кленом.

Щоб не заважати їм обом, я знову повернувся до хлівчика.

Розповів про це і йому.

Баранчикові, якого мені завжди хочеться писати з м’яким знаком...